

NOVICE

kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči.

Odgovorni vrednik *Dr. Janez Bleiweis.*

Tečaj IX.

O sredo 24. kimovca (ranojesna) 1851.

List 39.

Poljske pridige *).

Kemija je zvesta prijateljica kmetovavca.

Perva pridiga.

Dveh reči si je že od nekdanj vsakdo na svetu želel, in si jih še dan današnji želi, namreč: da bi vedno mlad in zdrav ostal, zraven tega pa bogat bil. V starih pripovedkah se bere, da je neki pod zemljo čudodelen kamen skrit, ki ima moč v sebi, tiste želje spolniti; imenovali so ga „kamen modriga“. Pripisovali so mu moč, svinec v zlato spremeniti in zdravila ponuditi, ktere obvarjejo človeka vsih bolezin in še clo smerti. Tisuč let so tega kamnja iskali — ali našli ga niso. Našli so pa pri tem iskanju, čeravno ne modriga kamnja. vunder nekaj, kar je veliko veliko vredno, in rekli bi, da ne veliko manj, kakor tisti čudapolni kamen, — in to je: nova vednost — kemija!

Po ti najdbi je komaj 80 let preteklo, in že je ta nova vednost k taki imenitnosti in taki slavi dospela, da jo omikane ljudstva častijo kot eno nar večih dobrotnic človeškiga roda. Ni tedaj celò prazno, ako se kemii zares taka moč prilastuje, kakoršno so „kamnu modriga“ pripisovali, zakaj po vodilih kemije je že marsikter fabrikant malovredno rudo v zlato premenil in marsiktero zdravilo smo po kemii pridobili, ktero je v stanu, nas mnogoterih bolezin rešiti, čeravno ne vsih vkrotiti.

Zakaj pa je kemija o tako kratkim času tolikšno veljavnost zadobila, ni teško spoznati, ako se le enmalo okoli sebe ozremo. Kamor koli pogledamo: v delavnice fabrikantov in obertnikov, v rudarije in lekarnice, in kamor koli, povsod vidimo, da je luč kemije poprej neznanne reči ljudem odkrila.

O pervim začetku, ko je začela kemija svoje nauke razodevati, so se ljudje čudili nad skrivnostmi, ktere je razodevala, vunder še niso spoznali, da binjeni nauki kedaj zamogli tudi vsakdanjim potrebam človeštva hasniti; čislali so jo kot zalo deklico, ki je le na ogled postavljena, in se čudili nad njenim lišpam, — ali da bi kaj prida od nje bilo, niso verjeli.

Dan današnji pa je začela kemija razjasnovati lastnosti zemlje, zeliš in žival, iz kterih delov one ob-

*) Slavniga profesorja dr. Stöckhardt-a kemijske poljske pridige (Chemische Feldpredigten) so povsod na Nemškim in poslednjič tudi v velikim kmetijskim zboru v Solnogradu s takim veseljem in s takim pridam zaslišane bile, da se je vredništvo Novic namenilo, nektere teh pridig svojim bravcam posloveniti. Čeravno nam je naš rajnki Vertovec v svoji neprecenljivi kmetijski kemii zlatiga denarja vredne »poljske pridige« zapustil, bojo ravno Stöckhardtovi govori razodeli veliko ceno Vertovcovih bukev in iznoviga dokazali, kako potrebne so za modro in koristno kmetovanje saj nektere kemijske vednosti. Nadjamo se, da bo marsikdo, ki je še dosihmal to vednost kot »puhlo modrovanje« zaničeval, po „Vertovcovi kemii“ segel. — Sedaj pa prosimo, za pazljivo poslušanje Stöckhardtovih pridig. Vred.

stojé, kako se redé in živé, kako se spreminjajo v rasti, kako se da njih rast pospešiti itd.

In po ti poti je segla kemija tudi v kmetijstvo, odkrila je kmetovavcam notranjstvo mnogih prigodb in prememb, od kterih se našim sprednikom še sanjaloni, — razsvetila je, kar je poprej tamna noč zakrivala!

Vsak vé, da železo v ognju razpade v okujino, da se na zraku ali mokrotni zemlji spremeni v rijò — da grojzdni sok postane vino, iz vina pa kis ali jesih, — da derva v péči, olje v lampi zginejo kadar goré, — da se vse živalske in rastljinke rečisčasama spridijo, razpadejo in poslednjič tudi zginejo. Tarih sprememb ni konca ne kraja pod nebesam na zemlji, kakor tudi pod zemljo in v globočinah morjá.

Te spremembe, ki ne zadevajo le vunanje podobe stvari, temuč tudi njih notranje bitje, so kemijske spremembe; po njih se spreminajo vse stvari tako, da iz njih popolnoma nove reči postajajo s skozi in skozi novimi lastnostmi.

Vidi se, kakor da bi o teh spremembah marsiktera reč popolnoma zginila; ali temu nitaka: na svetu nič ne zgine, ampak se le spremeni v drugo stvar; iz gnjusniga gnoja zraste nov prijetin sad, in kar je poprej gnjilo smrdelo, je sedaj lepo dišeča, žlahna jed.

Kako pa se te spremembe godé, zakaj se godé in po kterih postavah, nas uči kemija, ktero tudi ločbo imenujejo, zato ker loči in kroji vse stvari v njih obstojne dele, dokler se ločiti dajo; neločljive imenuje pervine.

Kmetijske poskušnje.

(*Pomoček zoper bolhe na zelju in repi*). Dolgo se ni vedilo: od kod da repne in zelne bolhe pridejo, in kako bi se dala ta škodljiva žival gotovo pokončati; zdaj se pa vé. Noben kmetovavec poprej ni mislil, da z repnim ali kapusovim semenam tudi bolhe seje, in vunder je taka. Jajčka bolh so v semenu samim, in le v njem se dajo čisto pokončati, takole: Eno uro poprej, preden séme seješ, ga namakvaj v solni vodi (to je, v vodi, v kateri si dovelj kuhinske soliraztopil), ali pa v ne prehudim lugu. Po namaki skozi 1 uro, daj séme spet posušiti, in suhiga potem sej. Gotov znaš biti, da si s tem vso zalego bolh pokončal.

(*Važna skušnja pri krompirju*). Kako naj se tisti krompir odloči, ki ima drugo leto za séme biti, da pozimi ne bo gnjil, svetje v „Slovenskih Novinah“ neki g. Fleming, eden nar imenitnijih kmetovavcov na zgornjim Ogerskim, tole: „Berž ko si krompir pridelal, odloči tistiga, ki ima za séme biti, od tistiga, ki je za povžitek namenjen. Njegove skušnje so ga učile, da le tisti krompir, ki visi na bolj debelih steblicih ravno pod krompirjevcam (krompirjevim zelišem), je gnjilini podveržen, — vès drugi na stranskih steblicih, pa ne gnjije; naj se tedaj za séme odloči in za

poznejši vžitek, ker se bo brez gnjiline čez zimo dobro ohranil. Za sème odločeni naj se shrani na posebnim kraju. Imenovani kmetovavec prosi druge kmetovavce: naj se prepričajo njegoviga nasveta. Ako se ta skušnja potrdi, bi se dala po nasvetovani ločitvi krompirja, in če bi se tisti, ki je gnjilini bolj podveržen, poprej povžil, ta boleznin močno odverniti. (Zna biti, da je gnjjenje krompirjeviga zeliša s tem v nekakošni zvezi). Poskušnje je ta svet gotovo vreden.

Bolezin na grojzdi že blezo pri nas.

Iz Notranjiga. Te dni sim več kmetam pripovedoval, kako da časniki od posebne boleznin ali plesnobe pripovedujejo, ktera se je v Italii in v Tirolih na grojzdi pokazala. Na to mi eden odgovori, da se nekaj posebniga že tudi na brajdi njegove domače hiše kaže. Gremo vkupej gledat, in res je grojzde vse več ali manj z nekako belo stvarjó prevlečeno bilo, in ko se je jagoda obrisala, se je kožica z rujavimi lisicami omarogana vidila; tudi duh in okus jagod je nekako plesnivost občutiti dal, enako skorej kakor pri korunu. Gledal sim potem na terti pri svojim stanovanji; zapazil sim tudi kaka dva ali tri bolne grozde, drugi so bili zdravi in po redu debeli. Popoldne grem iz Podlike v Šent-Još nad Polhovim Gradcam (precej visoko je), obiskat g. fajmoštra, svojiga prijatla. Ko po raznim govorjenji v zadnje na vínsko terto prideva, mi pové ta prijatel od terte na steni svoje hiše, in mi jo pokaže. Tukej je bilo grojzde sploh vse bolj ali manj sivkasto, in jagode so bile večidel drobne, in kožica pod sivkasto stvarjo tudi marogasta. Kakih šest tednov je, mi reče na to prijatel, kar je kakor nekakošna huda rôsa na terto padla, in od te dôbe si grojzde kar nič ne pomaga. Tudi listje ali perje na terti je v obeh krajih semtertje z belo stvarjo porašeno; pomniti pa je, da terta je ena bela muškateľovna, druga pa španjska, ali kakor ji v več krajih pravijo vipavska, z močno narezljanimi peresi, kjer pri nobeni po navadi ni kaka mehka volnica po listih in peclih porašena, in da se je na teh tertah do zdaj sad vselej pozorel. — Da se ni do zdaj pri nas ta prikazn zapazila, pride od tod, ker grojzde, kakor pravijo v moki, je sploh z nekako belo stvarico potreseno; vender imenovana plesnivost je veliko bolj očitna. Ako niso drugi že tudi te prikazni zagledali, naj bolj pazijo; blezo da bo taka z njo, kakor s korunovo boleznijo. Po nekim Vipavcu sim že slišal, da ondi je grozde vedno terdo, in se nič ne zori; več nisim mogel zvediti, ker nisim sam z njim govoril; morebiti bo že tudi tamkej taka boleznin. H.

En večer na gori nad Soderšico.

Ljube Novice, ve dalječ okrog slovite. Vas mnogoteri rad poslušá. Ve zatirate škodljive pomote in ste krepka bramba resnice. Ve ste od draverhaste smereke na Štajarskim, kjer je zmotljiva domišlija hotla mater božjo viditi, povedale, da je prazna reč in ste bratoljubno opominjale, da naj ljudje nikar z nepotrebno hojo zastran tega draziga časa in na sto družih strani potrebniga denara ne zgubajo.

Tudi ste ve že enkrat ravno to reč, ktero zdaj hočem v misel vzeti, pretresovale. Vém, da Vam pogreta kaša ni zaželjena, ker imate drugih predmetov dovolj. Pa vendar se nadjam, da bote to, kar je nas petero pred nekimi tedni dobro slišalo in pri treh ljudeh natanjko vidilo, v radost večini bravcov, ki tudi nehotama o ti reči razne govorice slišati morajo, brez zamudno razglasile, ker malikovavske komedije na ti gori še vedno ni konca.

Podali smo se trije duhovni, en zdravnik in en po-

dobar nek petik zvečer na goro, ki je v Ribniški tehantii nad Soderšico na južno-zahodni strani, kjer stanuje tako imenovano zamaknjena deklica.

Po govorici smo zvedili, da se o petkih tû, kamor ljudje vedno obilno zahajajo, nar imenitniši reči godé. Tisti večer je bil res kaj ugoden; mesec je prijazno svetil in obzor je na tej gori lepo razprosten.

Pridši na goro zagledamo že mnogo ljudi večidel od Kope, in tudi nekaj iz Goriške in Terzaške škofije. Zdaj nas nar bolj mika zvediti, kje je stanovanje častene deklice. Polni svetiga straha stopimo v njenoleseno prebivališé, in ker je ni bilo domá, smo z dovoljenjem hišnih njene lepe v dar ji prinesene tablice pregledovali ter skerbno spraševali, kdaj bi tako srečni biti mogli, da tisto vidimo, zavolj ktere se je že toliko stopinj storilo.

Povedó nam, da še le zvečer o Ave Marii, ker je ona zdaj pri duhovnu ali pa gori v cerkvi, kamor se po velikonoči skorej sleherni dan pelje.

Toraj odidemo in kar pazljivo stražimo, kdaj da se bo povernila. Med tem pa vidimo množico ljudi na goro iti, ki so popotovaje, kakor za kak božji pot, sveti roženkranc molili.

Kadar deklico dvoje majhnih deklet na vožičku domu pridedrá in jo k mizi vmesti, kjer ona jame nektere podobne matere božje vredovati, se mi brez obotavljanja tje podamo, hrepeneči ž njo se pogovarjati. Ona se da na posteljo prenesti, kjer sedé moli in se našimu nadležnimu spraševanju odtegne.

Deklica je tanjka, suha in bolestne barve, precej velika, ker že šestnajsto pomlad šteje.

Med tem smo pozvedovali, če bo nocoj kervavi pot pri njej viditi, kar je nam v našo žalost odrečeno bilo. Prašali smo, če bo ona nocoj obhajana, in ker smo zvedili, da bo, smo dalje prašali, od ktere strani pa sveta hostia pride? Ker ste nam dve strani zaznamovane bile, smo tje, kakor je lahko misliti, vso pazljivost nategnili.

Noč mrak spodrine. Deklica se vleže po postelji; mi za boljši razsvetljenje izbe memo navadniga nadležujemo, in tudi seboj smo nekaj sveč imeli, katerih eno smo prižgali, ker smo stali nar bližej pri postelji.

Kadar se je ljudém, ki so zunej stali, dovolilo v hišo iti, jo hipama, kakor da bi cerkev bila, klecé napolnejo, okna pa se z glavami zunajnih gledavcov zamašé, da se skorej dihati ne da. Kmaló potem deklica neprejetno zakriči, se zviija, oči okrog suče, pravi da so ozke vrata in da je ojstra pot v nebesa; se urno k gležnam oključuje in spet poravná, noge premika, kakor da bi jo terne zbadalo in zlo neprejetno s stokratnim ponavljenjem zaupiva: u, u, u itd.; zdaj plane na kviško, z rokama okrog lomati, dopovedovaje, da vidi Kristusa priti, da z mečem proti, da vidi Mario, ki kervave solze toči itd. Vés njeni govor pa je slabo zvezan, in večidel le v zdihljajih obstojí.

Med to dôbo tudi nek odločen molivec službino prične moliti žalostni del svetiga roženkranca, deklica pa se po postelji véde kakor da bi skrivnosti roženkranca na-njo posebno moč imele. Tisti pa, ki je sveti roženkranc molil, nas svari, da naj pokleknemo (vsi drugi so že od začetka klečali) in nam jezno zabavlja, da smo neverniki.

(Konec sledí.)

Pogled po Senožški okolici na Notrajskim.

(Dalje.)

Spustimo se po derči k cerkvi sv. Brica, ki je na uni plati Nanósa. V tej cerkvi je prebivalo o francoški vojski mnogo konjikov, ki so jih Francozi podili.